

ZOEKEN NAAR DE WIL

DEEL 1

DE DEMOCRATIE IS DOOD
WEN ER NIET AAN

Zoeken naar de Wil

De democratie is dood, wen er niet aan

Omslag: Edemeia was een visser-vrouw van Tavira in Portugal. Ze was als vrouw niet aanvaardbaar om met de mannen mee te vissen, ze lieten haar niet toe. Maar ze wou vissen en dus zou ze ook vissen. Edemeia heeft haar hele leven alleen in haar eigen boot gevist.
Schilderij door Za Newton.

Colofon:

- Titel: De democratie is dood, wen er niet aan.
- Uitgave stichting Dubitatio liberat, Antwerpen/Utrecht, 2018
Eerste editie
- Emailadres: Info@dubitatioliberat.org
- Geschreven door Maarten van den Oever
- Redactie Maarten van den oever
- Alle rechten voorbehouden
- Deze uitgave kan kosteloos gedownload worden, als E-boek worden gelezen en ook in print te bestellen tegen kostprijs van print en levering.
- Overnames dan wel weergaves van deze uitgaves dan wel delen daaruit kunnen enkel plaatsvinden na instemming van de uitgever tevens copyrighthouder
- isbn: 9789492752130

- Bestelnr bij de Stichting Dubitatio Liberat: DL025

Alle uitgaven van de stichting Dubitatio Liberat zijn vanaf 15 januari 2017 te lezen op de website www.dubitatioliberat.org. Papieren versies zijn op aanvraag leverbaar tegen kostprijs inclusief verzendingskosten

www.dubitatioliberat.org

Info@dubitatioliberat.org

Titels en gegevens van de delen	Uitgavenummer	isbn
'De democratie is dood, wen er niet aan' Teksten over democratie.	DL025	9789492752130

Inhoudsopgave

De democratie is dood, wen er niet aan	4
1. De opkomst van de gesloten samenleving	4
2. De open samenleving	12
3. De gemeenschap	19
Literatuur	23
Bijlage: De glasfabriek van Leerdam	25
Samenleven met dementie, een paar vragen bij Patrick Loobuyk's 'Leven met gezond verstand'.	26
Voor Laura: Over Mounk's The people vs democracy	31
Redden wie zich redden kan	36

4.

De democratie is dood, wen er niet aan

Democratie is het voetstuk van onze ziel. Valt dat weg, dan tuimelen we in een morele diepte waar we nooit van terug lijken te kunnen komen. En dus is het tijd om ons zorgen te maken, want bestaat onze democratie in Nederland nog wel?

1. De opkomst van de gesloten samenleving.

“De burger wil meer zeggenschap” zei Remkes in zijn functie van voorzitter van de staatscommissie Parlementair stelsel. En daarop lanceerde hij een reeks voorstellen die tot modificaties van het politiek-bestuurlijk apparaat moesten leiden. Democratie was kennelijk of we al dan niet de formateur kozen, of we eventueel aan een referendum mochten meedoen, of er een constitutioneel hof kwam, etc. Democratie draait dus volgens hem om de vraag hoe we bestuurd worden en niet om de vraag of we wel bestuurd willen worden en waarover dat bestuur dan gaat. Logisch dan dat zo iemand als Manu Claeys in de Belgische setting de zaak bijna om wil draaien en zegt dat democratie draait om de vraag of zij of wij besturen, of, in zijn opinie, liever samen: politieke top en onderdanen samen aan tafel. Maar zijn we dan tevreden want dan gaat het immers nog steeds om een hervorming van het bestuursapparaat, is er dan democratie, lopen de burgers dan door onze straten met hun buik vol van tevredenheid, in het volle besef dat ergens, in wat zalen, mensen rond een tafel zitten over ons te praten, niet met ons, als er besluiten worden genomen, stellingen worden betrokken, waar we geen weet van hebben en het waarom niet van kennen en er ons onze mening niet over gevraagd is? Is het dat dan, die democratie?

Democratie is niet een kwestie van het bestuur van de staat. Politeia, de term waarmee Plato zijn opvatting van democratie introduceerde, is niet de politieke gemeenschap van burgers, niet het bestuur van hun gemeenschap, maar de wijze waarop burgers in de gemeenschap samenleven, het bestel zoals de Nederlandse vertalers van Plato het vertalen. En dan heeft hij het in de gelijknamige dialoog helemaal niet over de omvang of inrichting van politieke besturen maar over de wijze waarop we onze opinies en onze kennis vormen, over het gemak

waarmee we gemakkelijke waarheden omarmen die de werkelijkheid verbergen, en over de moeilijkheden die je ontmoet als je het goede wilt vinden. De term 'Zoon politikon', die de bestuurlijke denkers altijd vertalen als 'het politieke dier' dat we zouden zijn betekent in werkelijkheid 'het levende dat des burgers eigen is', ofwel, dat wat de burger tot burger maakt, zijn betrokkenheid. Want daar gaat het bij de democratie echt om: hoe komen we op een goede manier uit de vraag wat te doen met elkaar, met onze gemeenschap van burgers, de vraag hoe we burger en dus betrokken kunnen zijn. Dat is waarover de Demos, het volk, zich moet kunnen uitspreken om democratie te bedrijven.

En doen we dat in Nederland?

Om dat te weten moeten we eerst begrijpen hoe we gekomen zijn waar we nu zijn. Dat verhaal begint in 1931.

In dat jaar wordt in Amsterdam het World Social Economic Congres gehouden van de IRI, de Industrial Relations Association, i.s.m. de Amerikaanse Russel Sage Foundation. Deze organisatie, geleid door twee hartstochtelijke vriendinnen, Mary Fledderus en Mary van Kleeck, concentreert in haar inner circle vrijwel alles en iedereen die over de toekomst van de Nederlandse samenleving na wil denken. We vinden er allereerst de stichter zelf, Mary van Kleeck. De Russel-Sage Foundation, waarvoor zij haar hele leven werkt, is de Amerikaanse promotor van het Scientific management, beter bekend onder de brand-names Taylorisme en Fordisme. Vanuit die vertrekpositie draagt zij aanvankelijk een onwankelbaar geloof uit dat door het wetenschappelijk beheer van de arbeid de verhoudingen tussen werkgever en werknemer verbeterd zullen worden. Haar vriendin voor het leven, Mary Fledderus, is een human resources manager, werkzaam als zodanig bij de glasfabriek van Leerdam, toen onder leiding van Petrus marinus Cochius (vader van de later beroemd geworden fluitist Sigurd Cochius), en tegelijk ook leiding gevend aan de landelijke organisatie van personeelsfunctionarissen. Die Glasfabriek was heel bijzonder. Dat kwam deels door Fledderus, die een radicaal beleid voorstond, en deels ook door Cochius zelf (en ene Willem Schermerhorn die er commissaris was). De fabriek produceerde vooruitstrevend art-Deco glaswerk, en de meest in het oog springende ontwerper was Lucienne Bloch, vriendin van Diego Rivera en zijn vrouw Frida Kahlo en van Leon Trotski, en dochter van de componist en fotograaf Ernst Bloch. De fabriek was een broeinest van maatschappelijk radicalisme. Dit verstopte links-radicalisme drong in de opzet van de conferentie van 1931 door, o.m. in de vorm van een aanwezige sovjet-delegatie, o.l.v. Valerian V Ossinsky van Gosplan, het sovjetplanbureau. Onder de aanwezigen waren Jan Tinbergen, Hendrik de Man, Koos Vorrink, de beroemde socialistische wethouder Wibaut van Amsterdam en vele anderen waaronder ook Otto Neurath, een grote groep werkgevers en andere vertegenwoordigers van andere politieke stromingen. Het onderwerp van het congres was 'Social economic planning, the necessity for planning adjustment of productive capacity and standards of living'. Neurath, vooraanstaand lid van de Wiener Kreiss, het gezelschap dat het logisch empirisme zou vestigen, hield er een inleiding over geplande maatschappelijke verandering. Hij beschouwde zichzelf als een

Gesellschaftstechniker, een ingenieur die aan de samenleving sleutelt. Neurath was het ideaaltypische voorbeeld van de man die met de wetenschap in de hand de maatschappelijke problemen te lijf gaat en wil oplossen, en precies dat was de insteek van het congres: de wetenschap als grondslag van een toekomstige samenleving, waarin de storende factor van de menselijke opinie, en dus de tweestrijd, niet langer het land zou verscheuren. In de visie van Neurath kwam dat neer op functioneel organiseren, d.w.z. plannen op basis van cijfers, data. Hij beschouwde de klassenstrijd, en alle bestaande maatschappelijke problemen als overbodige gevolgen van een slechte organisatie van de samenleving. Zoals Taylor de arbeidsprocessen verbeterde met arbeidsbesparingstechnieken en Ossinsky met vijfjarenplannen de sovjet-economie tot grote economische groei dreef, zo zag Neurath het herstel van de economie en de Nederlandse samenleving als mogelijk door middel van planvorming. Alle onenigheid, alle sociale strijd, was enkel een gevolg van gebrek aan sociale techniek. Dat was aantrekkelijk voor enkele aanwezigen. Vorrink, in 1934 voorzitter geworden van de SDAP, en de man die de SDAP wilde ontdoen van haar sociaaleconomisch radicalisme en er een cultureel socialisme voor in de plaats zette, en De Man, die, zoals later bleek, veel heil zag in het Italiaans corporatisme, omarmden het idee van een maakbare samenleving, een verband waarin arbeid en kapitaal samen en planmatig de samenleving op zouden bouwen. De sociaaldemocratie ging na dit congres plannen van de arbeid opstellen en naar de uitvoering ervan streven.

Maar het was niet het enige gevolg van dit congres. Want ook het Taylorisme ging zijn navolgers krijgen. Op de in 1925 opgerichte Tilburgse economische Hoge school ging professor Jan de Quay zich toeleggen op de psychosociale begeleiding van arbeidsprocessen. Maar het belangrijkste gevolg van het congres was de gemeenschappelijke gewaarwording van de bezoekers dat het afgelopen moest zijn met de maatschappelijke verdeeldheid. De Tilburgse hoogleraren Weve en Cobbenhagen zagen er aanleiding in, daarmee toegevend aan hun naar het fascisme neigende achterban, om het model van de corporaties te gaan uitdragen, de afgedwongen samenwerkingsverbanden van werkgevers en werknemers, zoals Mussolini die propageerde. Er moest en zou maatschappelijke eenheid komen, iets wat tot 1945 niet gerealiseerd zou worden.

De periode 1940-1945 liet in Nederland een heel andere vorm van Gesellschaftstechnik zien dan voorzien was, waarin de eugenetica leidde tot de wetenschappelijk beargumenteerde moord op tienduizenden Europeanen. Maar in hun ijver om de bevolking te manipuleren brachten de Duitse bezetters per ongeluk een verbond tot stand dat anders niet had kunnen ontstaan: ze brachten in Buchenwald, en later in Beekvluit in St Michielsgestel en in het grootseminarie van Haaren (N-Br) een groep van 850 gijzelaars samen, allen maatschappelijk vooraanstaande en leidende figuren. Die groep, noodgedwongen samen en dus prima in staat te overleggen, ontwikkelde op basis van die notie dat de maatschappelijke tegenstellingen overbodig waren en van desorganisatie getuigden, een voorstel dat de samenleving moest verenigen. 'De Heeren Zeventien', zoals het gezelschap spottend werd vernoemd, onder leiding van Willem Schermerhorn en Willem Banning, zette zich aan de voorbereiding van de eenheidspartij, de latere Nederlandse Volks Beweging, en aan de opzet van de corporatieve

samenleving waarin planning op basis van wetenschappelijkheid de samenleving zou besturen. En het volk zou daarvoor, aldus Banning, heropgevoed dienen te worden tot een vorm van persoonlijke culturele deugdzaamheid. De democratie ging in Nederland inderdaad georkestreerd worden.

Het is 1950 als ik de wereld binnenstap. Die wereld van toen, 1950, was een direct gevolg van wat er zich in 1931 in Amsterdam en in 1941-1944 in Beekvliet-Sint Michielsgestel onder de bezielende leiding van Willem Banning en Willem Schermerhorn had afgespeeld. Hoe zag er dat nu uit, als je die wereld binnen kwam.? Bij aankomst had mijn moeder verpleeghulp nodig, die kwam van het witgele kruis, de katholieke kruisorganisatie. (het rode kruis was er domweg niet). Inlijving door de katholieke kerk was een automatisme, want pastoor en kerkbestuur, waarvan uiteraard mijn ouders deel uitmaakten, bepaalden het geestelijk leven. Als kleuter ging je naar de kleuterschool van de nonnen, waar kerk en ouders de dienst uitmaakten, en dan naar de welpen, waar kerk en mensen uit de buurt het bestuur vormden. Naast het welpenhuis, 2 huizen voorbij de nonnenschool, waar ik bij was, en een lokaal bestuur had naast de landelijke organisatie, lag het parochiehuis, waar het katholieke materamabilis- werk (opleiden voor huishoudelijk werk) plaatsvond. Voor je ontwikkeling als kind ging je naar de katholieke muziekschool, waar enkele notabelen bestuurden. Mijn vader was lid van de katholieke werkgevers, lid van de katholieke volkspartij, en lid van het bestuur van de plaatselijke zorgorganisatie (en ook van het bestuur van de neutrale openbare school, maar dat deden de katholieken om die goed katholiek te houden). Zijn werknemers waren lid van de katholieke vakbond, gerund door de eigen leden, die landelijk later bij het NKV kwam. Film en kunst, voor zover oirbaar, kon je genieten in de door de kerk opgezette kunstkring of de door de kerk met wat particulieren opgezette kring van het open lucht theater. Scholen waren deel van de katholieke scholenorganisaties (voor het middelbaar onderwijs de OMO, Ons (= katholieken) Middelbaar Onderwijs), waarin katholieke ouders vertegenwoordigd waren. Sporten voor de rijken deed je bij de katholieke hockeyclub of de katholieke tennisclub, sporten voor de armen deed je bij de katholieke voetbalclub. Verzekeren deed je bij katholieke verzekeraars, bankieren bij katholieke lokale banken, zoals de plaatselijke Rabobank met lokale bestuurders. Informatie kwam van plaatselijke katholieke kranten, of van de katholieke radio-omroep, die in handen van de leden was. Zelfs vermaaksbladen als de katholieke Illustratie of de eveneens katholieke Panorama behoorden tot de eigen Umwelt van de katholieke zuil. Om mij heen was de wereld volledig gesloten, slechts één wereldbeeld, en één waarheid.

Hoe kwam dat op mij, opgroeïend in dat monolithisch denken, over? Godsdienst was geen vraag maar een gegeven. Aardrijkskunde, waaronder de staatkundige indeling, was van nature zo. Het kwaad van de oorlog was voorbij, en vredesbewegingen waren niet meer nodig, want de vrede was vanzelfsprekend. De vooruitgang van de mens was van God gewild en automatisch in de geschiedenis ingebouwd, en dus niet betwifelbaar. Het bestaan was vast en

geordend, de waarheid stond vast, ook al kreeg ik wel de opgave mee die middels onderwijs nog eens goed na te gaan. Twijfel was niet veroorloofd. De uniciteit van de waarheid, waarvan de Wiener Kreiss van Neurath zo een voorstander was, was in de katholieke zuil een vaststaand gegeven.

Maar, uiterst belangrijk als we erop terugkijken, al die organisaties om mij heen waren in handen van ons, onze lokale gemeenschap. Het waren in grote mate zelfbesturende organen. En, wat belangrijker is, al die besturen waren bezig met de inhoud van het aanbod van hun organisatie: de Kunstkring moest haar aan bod maken, het mater amabiliswerk ook. Scholen werden gerund door leraren, weliswaar namens het bestuur, maar niet het bestuur maar de leraren bepaalden wat en hoe onderwezen werd. Het bestuur van de lokale bank bekeek wie kredieten kon krijgen. De boerenbonden en -coöperaties verdeelden de zaden en meststoffen, etc. Het waren, om met het octopus-beeld van Manu Claeys te spreken, allemaal zelfstandig en inhoudelijk denkende delen aan het uiteinde van de octopus-armen, waarbij de octopus natuurlijk staat voor het geheel van het maatschappelijk bestel. Aan de onderkant van de maatschappelijke Pyramide van Nederland in die jaren hadden mensen beslist wat te zeggen, en ze moesten ook veel zeggen, want anders draaiden al die organisaties niet. Participatie en betrokkenheid waren niet alleen morele plicht maar ook een bestuurlijk-organisatorische voorwaarde voor het functioneren van de samenleving.

Moeten we dan aannemen dat het bestaan toen democratisch geregeld werd in ons kikkerland.? Het antwoord is gemengd, en dat komt door alles wat we aantreffen als we van het uiteinde van de octopus armen omhoog gaan naar het hoofd, daar waar de orkestratie plaats vond. Banning had het over heropvoeden gehad, en in het katholieke deel van het land werd dat behoorlijk letterlijk genomen: de katholieke hoogleraren Cobbenhagen, Weve en Jan de Quay waren al op het overleg van de Heeren Zeventien vooruitgelopen met hun ideeën over de afgedwongen samenvoeging van werknemers en werkgevers, en in de diverse Rooms-Rode kabinetten, die Nederland tot ver in de jaren zestig beheersten wisten de bewindslieden van de confessionele en socialistische partijen te bereiken dat de nationale eenheid voorop zou komen te staan. Dat deden ze dus o.m. door de invoering van corporaties die bedrijfschappen en productschappen gingen heten. Er waren er op het hoogtepunt 50. De idee was dat daarin afspraken werden gemaakt over alle sociaaleconomische voorwaarden, waardoor alle sociale strijd overbodig zou worden: nationale eenheid voor alles. Hoewel het project uiteindelijk mislukte en de schappen nu zo goed als verdwenen zijn door de vrijblijvendheid en de weerzin van vakbonden en werkgevers tegen gedwongen samenwerking, beheerste het eenheidsidee in jaren 1945 tot 1965 het denken in Nederland: samen bouwen. Er kwam een verzorgingsstaat, kinderbijslag, algemene steun voor ouderen, verpleging, zorg aan huis, sportfaciliteiten, vakantiemogelijkheden, verzekerdheid bij werkloosheid, etc. Nederland bouwde planmatig en onderbouwd met gegevens en wetenschappelijke inzichten (Het Centraal Plan Bureau was direct in 1945 o.l.v. Jan Tinbergen van start gegaan) aan de onvermijdelijk glorieuze toekomst.

De Welfare state leek een natuurtoestand, het hoorde zo te zijn, en het was (om met Fukuyama te spreken, maar die had het wel over iets anders) het einde van de geschiedenis: we hadden het als volksgemeenschap helemaal voor elkaar. De enkele anarchist of communist die nog iets riep werd weggehoond: er viel niks te klagen en bekritisieren, want dat zou een protest tegen de natuur van het bestaan zelf zijn.

En dat was ook te merken in de aantallen van mensen die lid waren van hun grote organisaties: vakbonden, omroepen, politieke partijen, geloofsorganisaties, kranten en bladen, allemaal grossierden ze in zeer grote ledenaantallen. Iedereen was lid van alles, op elke tak van het leven werden wel enkele lidmaatschappen gekleefd. Het maatschappelijk engagement was alom, maar ook verplicht.

Was die toestand nu democratisch? Als ik in de uitleg van Manu Claeys kijk wel eigenlijk: er werd op alle plaatsen in de octopus driftig overlegd, er werd samengewerkt, er was betrokkenheid, en – wat meer was - de opperste bestuurslagen waren weliswaar machiavellistisch gericht, maar daarom juist, luisterden ze, zoals Machiavelli zijn prins ook dringend had aangeraden, heel erg goed naar wat het volk allemaal bezielde. Politici liepen alle organisaties af, spraken overal menigtes toe, kwamen zelf ook altijd uit al die organisaties, en waren dus spreekbuizen en luisteroren tegelijkertijd. Er was van alles aan te merken op de beleidsdaden van de politici uit die tijd, maar niet dat ze niet verbonden waren met hun achterban.

Dus ja, in die zin zoals Claeys het beschrijft, was er toen, tussen 1945 en 1965, democratie.

En in de werkelijkheid die wij voelden? Tussen 1961 en 1967 voerde Frederik van Heek met zijn assistent Mathieu Mathijssen een onderzoek uit dat heette 'het verborgen talent'. De rapportages daarvan werden gezien als een massief signaal: de toegezegde gelijkheid bestond in feite niet, arbeiderskinderen kwamen helemaal niet omhoog in het onderwijs, het onderwijs realiseerde de toegezegde emancipatie niet. Het was maar een voorteken, maar er waren al andere, want vanaf 1960 dobberde voor de kust een piraat, die het alleen voorzien leek te hebben op geld, maar uiteindelijk in 1965 een regering, de regering Marijnen, ten val bracht in een crisis over de toelaatbaarheid van commercie in het omroepbestel. In datzelfde jaar had datzelfde kabinet in een zoveelste poging beleid wetenschappelijk te funderen de Nederlandse televisie Stichting opdracht gegeven kijk- en luistercijfers te gaan verzamelen. Een reflex om opinie en menselijke besluitvorming te vervangen door data en wetenschap, zoals ook de motivatie was geweest voor de eerdere 'wetenschappelijke' benaderingen voor het oplossen van de maatschappelijke strijd. Maar zouden cijfers wel helpen?

Op 25 mei 1965 richtten drie eigengereide anarchistische jongeren, begeleid door de fluitist Sigurd Cochijs, iets op dat provo ging heten. En daartegen hielpen de cijfers niet. En dat bleek al snel.

Het kabinet Cals, dat het kabinet Marijnen opvolgde, vormde een nieuwe planmatige aanval op de maatschappelijke problemen. Minister van economische Zaken Joop den Uyl ging planmatig

het probleem van de verlieslatende mijnen te lijf door de gehele werkgelegenheid daarin in no time over de kling te jagen. Minister van sociale zaken Gerard Veldkamp, de sociale planner-kampioen van Roomse huize, realiseerde in dit en het volgend kabinet de WAO (wet op de arbeidsongeschiktheid), de ZW (ziekte wet), de WSW (wet sociale werkvoorziening), en realiseerde dus een totale zorg-aanpak, zoals de vernieuwers van 1931 en 1944 ook beoogd hadden: de burger zou ingepakt en verzorgd zijn. Maar het kabinet Cals sneuvelde in de nacht van 13 op 14 oktober 1966 toch, en juist en precies op haar poging wetenschappelijk en planmatig te werk te gaan: ze struikelde over de Nota ruimtelijke ordening in de beruchte nacht van Schmelzer.

Wat was die nota eigenlijk? Het was een soort sovjet- aanpak apres la lettre. Men inventariseerde waar nog groengebieden waren en waar niet, en plande vervolgens een volledige decentralisatie van overheidsdiensten en bedrijvigheden over het hele land met een strikte reservatie en inrichting van een groengordel rondom de randstad. Het land zou een grootschalige planmatige herstructurering ingaan, met massale verhuizingen, herordeningen en wat dies meer zij. Het rationele wetenschappelijk verantwoorde plan diende voor de belangen van individuen te gaan die niet in het belang van de samenleving wilden denken. Maar er bleken teveel individuen te bestaan die dat toch anders zagen, en ruimtelijke ordening werd van dan af voor vele jaren het stiefkindje van het politieke beleid.

En er gebeurde nog iets anders dan dit afvoeren van de planmatige aanpak. Minister Veldkamp ging reclame op TV toestaan. En er kwam een studiebeurzenbeleid: de universiteiten gingen open voor de arbeiderskinderen. Studiefinanciering leek voor eeuwig een recht te worden.

Het is dus hier, in die twee rampjaren voor de maakbare samenleving, 1965 en 1966, dat het idee van een maakbare nationale eenheid van de democratie en de besluitvorming sneuvelde. De uitdrager van die maakbaarheidsgedachte bij uitstek, de PVDA die de Nederlandse Volksbeweging als snel was opgevolgd, zag in haar midden in september 1966 de beweging Nieuw Links opstaan. De beweging (van harte gesteund door ene Willem Schermerhorn) die niets moest hebben van statische en planmatige beleid van de vorige jaren en een bruisend cultureel reveil nastreefde, weg van het politieke centrum en de nationale eenheid, en op naar anarchistisch libertarisme, had een gepassioneerd democratiseringsprogramma.

Zij erkenden voor het eerst dat de democratie van de jaren 1945 tot 1965 geen echte democratie was, althans als je een toestand waarin het bestuurlijk systeem alleen van boven naar beneden keek en geen signalen van onderen zag niet als echt democratisch ziet. Zij zagen de orkestratie als autoritair beleid. Illustratie voor hun bezwaren was het repressieve optreden van Burgemeester van Hal van Amsterdam bij gelegenheid van het huwelijk van Claus en Beatrix en de provorellen: de zogenaamde parlementaire democratie had, net zoals in het Oostblok zei Nieuw Links, haar ware gezicht laten zien, de democratie was schijn gebleken. Het stond ook met zoveel woorden in hun manifest van september 1966:

2. Iedere volksvertegenwoordiger dient de plicht te worden opgelegd tot openbare verantwoording die kan worden afgedwongen.
  3. Het parlement dient in staat te worden gesteld ongelimiteerde openbare hoorzittingen te houden van elkeen die naar het oordeel van het parlement nuttige informatie kan verstrekken
  4. Elk verkiezingsprogramma van de PVDA dient een minimum te bevatten zonder de uitvoering waarvan de PVDA niet aan coalitiekabinetten kan deelnemen.
10. De werknemers in de bedrijven moeten directe invloed krijgen op het bestuur van hun ondernemingen.

Duidelijk staat hier dat de besloten en gesloten achterkamersfeer van de grote beleidsmakers voorbij moet zijn en impliciet staat er dat de bevolking zich niet betrouwbaar vertegenwoordigd voelt. Openheid is het toverwoord, betrouwbaarheid van de politiek is het motto. Men heeft hier duidelijk het gegroeide wantrouwen van de bevolking gevoeld, en dat ver voor mei 1968. De zorgmaatschappij, die wetenschappelijk onderbouwd ons de maakbaarheid van de samenleving leek te hebben bewezen, was ontmaskerd als een dwangbuis, en verzuiling werd het ultieme scheldwoord.

Vanaf 1966 belandde Nederland in een proces van desoriëntering en transformatie. De democratische structuren bestonden nog wel, maar gebeurde er wel hetzelfde in als voorheen? De moderniteit, het denken dat de samenleving maakbaar was, dat in 1968 met Sartre en zijn aanhang definitief leek te zijn doorgebroken, was in Nederland juist twee jaar daarvoor, in 1966, volledig onderuit gegaan: de maakbaarheid had juist gefaald, en het land ging op weg naar een andere bestemming, die van de postmoderne samenleving waar de openheid van ene Karl Popper zou heersen. Niet het plan maar wetenschappelijke zuiverheid zou voortaan het debat gaan bepalen, de kloof tussen kundigheid en opinie deed zijn intrede.

‘Bevrijding’, het toverwoord van 1968, maar van wat? In het denken van de zich groot wanende filosofen, van Heidegger en Sartre, was het leven een opdracht om ‘eigenlijk’ te worden, authentiek, en dat betekende los te komen van al die maatschappelijke dwang, weg met het bepaald zijn door oude meesters en nu zelf bepalen. Ging Nederland dan vanaf dan zijn vrijheid tegemoet?

2. De open samenleving

In 1945, en dus al 23 jaar eerder, publiceerde in New York ene Karl Popper een boek, dat in de Nederlandse vertaling ging heten “De open samenleving en zijn vijanden”. Het belangrijkste aan dat boek was het tweede deel van de titel: “zijn vijanden”, want Karl ging de wereld naar aloude christelijke gewoonte verdelen in goed en kwaad. Karl Popper was lotgenoot en goede bekende van zowel Otto Neurath als Friedrich von Hayek en Ludwig von Mises, allen vluchtelingen uit het Rode Wenen (1918-1934), en allen behorend tot het circuit van studiekringen, waartoe ook de Wiener Kreiss behoorde. Karl was ontzet over wat hij beleefd had en vastbesloten aan die barbarij (nazisme en communisme) een einde te maken en schreef zijn boek om dat uit te roeien. Hij vond dat de mensheid bepaald werd door historicisme, d.i. zich bepaald achten vanuit het verleden, en door primitief tribalisme, waarin tribale instincten bepaalden wat er moest gebeuren. Hij stelde daar een ander samenlevingsbeeld tegenover, namelijk dat van een samenleving waarin de rationele en empirisch aantoonbare bewijsvoering het denken vanuit de historische bepaaldheid en vanuit tribale belangen zou vervangen. En waarop ging die nieuwe samenleving dan gebaseerd worden? Op de openheid van het rationele debat, waarin alleen het bewijs doorslaggevend kon en moest zijn. Het keiharde gelijk is het enige democratische argument, en dus moest dat gelijk ook wel bestaan. Hij is de rest van zijn leven bezig geweest tegenover tegenstanders bewijzen aan te voeren dat het gelijk te bewijzen was (bv de falsificatietheorie), maar wat voor ons telt is dat hij geloofd werd: we zouden de politieke en maatschappelijke tegenstellingen moeten overbruggen door een beslissend gelijk te laten tussenkomen. En dan lag Karls paradijs in het verschiep: want als alleen het gelijk beslist, is de beslissing dus niet meer aan wie je bent, of waar je vandaan komt, of wat voor ras je hebt, etc., maar gaat het voor iedereen om gelijke kansen en ligt de samenleving voor

iedereen open. Iedereen een gelijke stem in het debat en in het politiek systeem, iedereen een gelijke kans om zich te emanciperen en op te stijgen in de samenleving.

Maar alles wel in dienst van de waarheid: er kon maar een waarheid zijn, op een splitsing kun je niet tegelijk naar links en naar rechts. En dus reduceerde Karl het maatschappelijke debat in feite tot precies dat: uitvinden wat precies die ene waarheid was in alle kwesties werd het breekpunt van alle politieke en maatschappelijke debatten. Niet wat mensen vinden, maar wat is, niet een opinie maar een feit telt. Dat is Karl's open samenleving, een waarin je alleen nog iets mag zeggen, als je gelijk hebt, liefst wetenschappelijk onderbouwd.

Het was en is grotendeels onomstreden in de samenleving: zo moest het politiek en beleidsmatig handelen bepaald worden: door de uiteindelijke waarheid.

Dat is dan ook de leidraad die Nederlandse regeringen gingen volgen na het ineenstorten van het maakbaarheidsdenken: "Wat is de juiste weg?" Na enkele tussenpauzes (de regeringen Zijlstra, De Jong en Biesheuvel) die de elite de tijd gaf zich te bezinnen, kwam er na de mislukking van de laatste op maakbaarheid gerichte regering van Joop den Uyl, een nieuwe, uiteraard enig juiste, koers met de econoom Ruud Lubbers. Het beleid dat hij inzette, eerst als fractieleider (vanaf 1978) van het CDA, en later als eerste minister van 3 kabinetten (1982 tot 1994) zou tot 2010 de koers bepalen van de Nederlandse politiek. En waar kwam die koers van Lubbers vandaan?

Uit een klein Zwitsers dorpje dat Mont Pelerin heette. Daar was in 1947 de Mont Pelerin Society opgericht. Leden o.m. Karl Popper, Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, alle drie Weense ballingen. De eerste twee doelen van de Society zijn:

1. "De analyse en verkenning van de aard van de huidige crisis om anderen duidelijk te maken wat daarvan de essentiële morele en economische wortels zijn.
2. De herdefinitie van de functies van de staat om zo onderscheid aan te brengen tussen de totalitaire en de liberale orde."

Het klinkt als de formulering van katholieke zendelingen die naar Afrika gaan, maar de heren bedoelen het serieus, want ze beoogden inderdaad een aanval op de bestaande westerse samenlevingen, die kennelijk niks begrepen hadden en verkeerd in elkaar zaten. En er zat een economische basis onder het verhaal van twee van de stichters, Hayek en Von Mises, en dat was het centrale idee van Carl Menger, hun leer meester in Wenen. Menger deed wat ons probleem hier betreft twee belangrijke dingen. Hij verving de waardebeoordeling van de klassieke economie, die de markt en het spel van vraag en aanbod centraal had gesteld, door de waardebeoordeling vanuit de persoon van de afnemer van goederen, in de grote markt dus de consument. En ten tweede introduceerde hij de theorie van het marginaal nut, waarin de waarde voor de consument van een goed toeneemt naarmate dat schaarser wordt. Die beide uitgangspunten vormden een reden om aan te nemen dat de consument, c.q. de burger van een westerse samenleving, aan te sturen was door het manipuleren van de schaarste. Hayek en

zijn leerling Milton Friedman meenden officieel dat er een onevenwicht in de waardebeoordeling in westerse samenlevingen zat dat hersteld moest worden door de markt zijn corrigerend werk te laten doen, maar in feite is het beleid dat zij propageerden het beleid van het manipuleren van de schaarste om zo de burgers te dwingen te gaan denken in termen van economische keuzes. De economie moest gaan dienen om de democratie te veranderen, iets wat ze treffend probeerden in praktijk te brengen onder het Pinochetregime, zoals Naomi Klein al eerder uitvoerig uitlegde.

Nu, precies die noties waren doorgedrongen bij de econoom Ruud Lubbers. Hij zat in de ideologische spagaat tussen rood en liberaal, en, vanuit een diepe ideologische overtuiging, geloofde hij niet in de verdere opbouw van de welvaarts- en verzorgingsstaat. Maar hij kon moeilijk gaan uitdragen dat de mensen wat meer schaarste moesten willen en wat minder verzorging. En dus draaide hij in de openbaarheid het verhaal om: de staat kon het niet meer betalen. Een onzin verhaal uiteraard, zoals we inmiddels weten, want het betekende eigenlijk dat hij afwilde van de linkse keynesiaanse economische politiek. Bezuinigen werd het motto, want de staatskas moest op orde.

Jaren lang beukte vervolgens den Haag, geholpen door een conjuncturele inzinking, in op de bevolking: 'alles wat verworven was, was ongepermitteerde luxe', 'we waren verspillers', 'kijk eens wat je doet ten opzichte van al die armen in Afrika', 'dit is toch ook niet echt nodig', 'dat kunnen we ons niet veroorloven', etc. Het rijk van de schaarste werd gevestigd en in plaats van de welvaartsstaat kwam een staat van afhankelijkheid. In toenemend ongeloof zagen de Nederlanders voor hun ogen het ene na het andere welvaartselement en verzorgingselement verdwijnen. Je zou denken dat dan er een linkse oppositie was die de bevolking tot verzet zou kunnen inspireren, maar bij die groepen was heel iets anders aan de gang dat tot hun politieke verlamming leidde.

Het debacle van Den Uyls aanpak en de maakbaarheidspolitiek stond niet op zichzelf. De PVDA had haar hoofd gestoten tegen een politiek plafond. Als het 1975 is komen de eerste golven van het door het openstellen van de universiteiten middels het beurzenbeleid ontstaande politieke intellectoraat op de markt, er komt een snelle groei van de middenklassen. Tot verbijstering van de sociaaldemocratische leiders stemmen die niet automatisch op de sociaal-culturele vernieuwers van de PVDA. Ze zien het heil voor hun inkomens en banen niet komen van een partij die zich enkel op de onderklassen lijkt te richten. Het lijkt wel alsof de sociaal-gerichte politiek van oud links zich tegen henzelf gaat keren, want die verzorging moet wel door de middenklassen betaald gaan worden en die willen dat kennelijk niet. Dus is er een koerswijziging nodig.

Die komt van Anthony Giddens, een professor aan de London school of Economics. Die ontwikkelt een politieke benadering, die hij ook formuleert in zijn in 1994 uitgegeven boek 'Beyond Left and Right', waarin het gepolariseerde model van socialistisch versus conservatief en liberaal tot de politieke onvruchtbaarheid veroordeeld wordt. Dat was het geschikte excuus waar de sociaaldemocratische partijen van Europa behoefte aan hadden. De 'derde weg', zoals

het kwam te heten, verbouwde de partij, die de onderliggende klassen had beloofd te vertegenwoordigen, tot een partij van de middenklassen. Blairs labour en de PVDA van Wim Kok waren de exponenten van een opvatting die het verraad aan de trouwe aanhang zouden realiseren dat nodig was om aan de macht te komen. Als Lubbers de staatsuitgaven kon ombuigen richting de middenklassen, dan kon de PVDA dat beter. De regeringen Kok (en later Balkenende) waren dan ook rechtstreekse voortzettingen van de regeringen Lubbers qua richting van het beleid. Men verkondigde een open samenleving en een gezonde economie te maken, maar die werd wel van bovenaf gemaakt. De verbouwing van Nederland tot een liberale staat was nooit inzet van verkiezingen, en werd ook niet langs de armen van de octopus naar beneden doorgesproken.

Integendeel, men begon de armen van de octopus geleidelijk aan af te knippen. Een voorbeeld van dat beleid was onderwijsminister Jo Ritzen (Minister van 1989 onder Lubbers tot 1998 onder Kok). Deze minister was van oorsprong onderwijseconoom; hij werd de man die de opgelegde verplichte kostenbesparingen in het kader van het bezuinigingsbeleid ging gebruiken voor andere zaken. Hij streefde naar grootschalig fusiebeleid, waardoor de bestaande van onderaf samengestelde school besturen vervangen konden worden door professionele en vaak opgelegde bestuurders. De dagelijkse leiding van de scholen ging van de leraren over naar wat hij professionele managers noemde (het waren vaak compleet ondeskundige ex-militairen), en verdere besparingen werden onder de modieuze term onderwijsvernieuwing doorgevoerd door de leerlingen zelfstandig te laten leren en de rol van leraren te beperken tot begeleiden. Binnen korte tijd was een heel sociaal systeem waar ouders en leraren een sturende rol speelden omgebouwd tot een grootschalig zogeheten geprofessionaliseerd systeem: de ondergang van een heel democratisch systeem, een van de poten van de octopus.

Soortgelijke taferelen deden zich voor in de zorg. Ze werden uit hun zuil gelicht, moesten fuseren, kregen externe managers over zich heen en werden onder Rutte zelfs grotendeels geprivatiseerd. Zo veranderden ze van instellingen van het volk in instellingen van de bedrijven: knip, weer een poot weg. Verzekeringen van ziekenzorg, zoals het Zilveren kruis, waar de leden nog de dienst uitmaakten, werden gedwongen samen te gaan met andere verzekeringen die in privaatieve handen waren: knip. Boerenbonden en coöperaties gingen op in nieuw gevormde agro-industrie: knip. Plaatselijke Rabobanken werden door hun centrale bank gedwongen hun zelfstandigheid op te geven: knip. Sportverenigingen fuseerden en professionaliseerden: knip. Enzovoorts. Heel de lokale door de bevolking gedragen structuur van betrokkenheid en zeggenschap werd gaandeweg uitgehold.

En daar bleef het niet bij: het instrument van de privatisering, dat onder een beroep op de gewenste marktwerking, die alle problemen zou oplossen, hele organisaties los maakte uit de sfeer van de overheid en ze dus onttrok aan de sfeer van de democratische zeggenschap, was een regelrechte antidemocratische politiek. Financieel gingen de getroffen organisaties er niet op vooruit maar ze werden wel ontdaan van lastige zeggenschap van de betrokken werknemers en belanghebbenden.

Het hele offensief van de politieke overheid richtte zich op de realisatie van wat ze in het Mont Pellerin genootschap hadden besloten te doen: "de herdefinitie van de functies van de staat".

Want de staat moest niet meer dienen om de stem van het volk te laten leiden tot maakbare nieuwe samenlevingsverbanden. Integendeel, de staat moest terzijde blijven, een nachtwakersstaat, en heel de bepaling van de staat overlaten aan de markt. Voor dat ideologisch standpunt stonden ook al snel de profeten op, ook in zich progressief noemende hoeken van het Politiek spectrum. Paul Frissen schreef zijn "De fatale staat" om daarin een opgelegd fatalisme voor politieke bestuurders te bepleiten, een volgens hem stoïcijnse houding, omdat het toch niet zinnig was dat politici en beleidsmakers probeerden te interveniëren. Jeroen Den Uyl schreef daar een versie voor de onderkant van de samenleving voor: doe het maar gewoon aan de basis, want de politiek doet toch niets voor jou". De staat trok zich terug, en het Haagse circuit verkondigde voor en na dat dat als een groot goed en als liberalisme moest worden gezien

Dat kon niet zonder gevolg blijven. Want als alle zeggenschap op de grond van de samenleving, zeg maar bij de tenen van de octopus, verdwijnt, en aan de bovenkant van de samenleving, in het hoofd van de octopus, men ophoudt te orkestreren, waar gaat de politiek dan nog over en wat heeft betrokkenheid dan voor zin?

Het leegmaken van de zeggenschap leidt onvermijdelijk tot het opheffen van de betrokkenheid van mensen en dat ging zich laten voelen. Vakbonden begonnen leden te verliezen, politieke partijen liepen leeg, omroepverenigingen handhaafden zich nauwelijks ook al werden ze gesteund door die speciale regel dat goedkope abonnementen op omroepgidsen tegelijk lidmaatschappen van verenigingen waren: de zuilen gingen werkelijk tot ontbinding over, en en passant ging de democratie daarmee nog wat verder verloren.

En er ging nog iets anders gebeuren dat geleidelijk aan werd ontdekt door de daarvoor betrokken wetenschappers. Paul Dekker c.s. , onderzoeker van het SCP, publiceerde het boek 'Politiek Cynisme', en het SCP zelf begon in zijn serie Burgerperspectieven de sporen aan te wijzen aan een groeiend wantrouwen van de burger in het politieke bestel. Meest prangend werd de problematiek aangegeven door wijlen Peter Mair met zijn "Ruling the Void": de heersers heersen over de leegte, over het niets en lege dat ze zelf geschapen hebben. Mair stelde vast dat dat het politieke stemvee niet zozeer ergens op tegen of voor was, maar onverschillig geworden was.

En het is de vraag of men dat in Den Haag echt erg vindt, ook al roepen ze natuurlijk obligaats dat ze dat erg vinden. Laten we bijvoorbeeld eens kijken naar de openbaarheid, die sfeer waar politici zich moeten verantwoorden (mijn oude universitaire medebewoner Jos de Beus was er als professor politicologie ooit van overtuigd dat het politici vooral om de aandacht in de media moest gaan: mediocratie).

Politici weten dat in de media nog wel eens opposerende stemmen zitten, en daar houdt men niet zo van. Voorbeelden: Op 24 februari 2005 laat De Volkskrant weten dat het CDA de vrijheid

van meningsuiting en de vrijheid van vereniging wil kunnen ontzeggen, uiteraard onder verwijzing naar terrorisme, en op 17 maart laat dezelfde partij weten ook de concentratie van de pers in enkele grote handen wel aanvaardbaar te vinden. Het Haagse parlement voerde op grote schaal bekostiging van de omroepen door reclame door, daarbij voortdurend knabbelend aan hun zelfstandigheid en ingrijpend in hun programma-aanbod. Recentelijk werd gepoogd een van de laatste bestaande actualiteitenrubrieken, Brandpunt, af te schaffen, terwijl achter het Nieuws en Televizier al tijden verdwenen zijn en de actualiteiten rubriek Argos van de VPRO onder een voortdurend vuur ligt. Onderzoeksjournalistiek wordt nog slechts gesteund door Trouw en De Groene, Linkse kranten bestaan niet, of je zou De Volkskrant als progressief moeten zien. En van steun voor de pers, een hot topic in de jaren zeventig en tachtig, is al helemaal geen sprake meer. De grote kranten- en bladenconcerns uit België beheersen de markt volledig en stellen geen prijs op enige politieke stellingname, behalve uiteraard voor de VVD—ondersteuning door NRC. Van werkelijke journalistieke onafhankelijkheid is, afgezien van de oude trouwe Groene en Elsevier enkel sprake op internet, en dat laatste is gelukkig een groot goed en moeilijk te onderdrukken.

De media zijn de publieke opinie niet, maar ze dienen wel de functie van signaleringssysteem te vervullen. En dat doen ze in Nederland bij lange na niet meer. Het Nederlandse NPO TV journaal is een sportbulletin met wat weetjes in de zijlijn, zelfs Nieuwsuur wordt nu grotendeels met sport gevuld en achtergronden komen nergens meer aan de orde. Voor nieuws over Nederland kijken we RTL,VRT,ARD of BBC. Anders gezegd, de omroepmedia zijn praktisch tot zwijgen gebracht.

Kortom, in de openbaarheid van het grote publiek is het debat allang verstomd, van overleg en discussie is nauwelijks sprake. Dat is nog lang niet het geval in de boeken wereld. Zeker in de hoek van literatuur en non-fictie over brede discussies spelen nog een aantal uitgevers op het grote publiek van het intellectoraat, maar dat laatste deel van de openbaarheid wordt nu bedreigd door het verbod op het gebruik van Nederlands dat de universiteiten, beschermd door de politieke top, hebben uitgevaardigd. Diverse Nederlandstalige bladen op universiteiten moeten worden opgeheven, onderwijs over Nederlandse politiek moet in het Engels, publicaties in het Nederlands tellen niet meer als arbeidsprestatie, etc. Gevolg: een kleine meerderheid van de bevolking (60%) wordt dus uitgesloten van het lezen van deze publicaties, het universitaire leven wordt afgescheiden van de samenleving. En discussies in de wetenschap kunnen nog enkel gevolgd worden, als ze eerst de sluis van een vertaling of samenvatting door anderen gepasseerd zijn.

De openbaarheid zoals die in Nederland bestaat is niet enkel in omvang en intensiteit gekrompen en nog krimpende, maar is ook helemaal van karakter veranderd. Het grote publiek, inclusief een deel van het intellectoraat, keert zich ervan af. Die kijken geen enkel serieus programma, volgen niet het nieuws en lezen geen krant. Dat zie je bijvoorbeeld aan de krant die zo typerend was voor de gewone man in Nederland: De telegraaf, teruggevallen van een top

van ooit 850.00 naar nu 490.000 en nog vallende. De bevolking van Nederland heeft het niet zozeer gehad met de instituties, de democratie of de politici, maar wel met de discussie: de betrokkenheid met de democratie is weg, de participatiebereidheid in de democratische organen ook.

Burgerperspectieven van het SCP signaleert braafjes dat het wel meevalt met het vertrouwen. Maar ze signaleert niet dat het democratisch proces ver van de mensen is komen te staan: als het je toch niet kan schelen, dan wil je ook wel zeggen dat het allemaal best is.. Mensen hebben geen betrokkenheid, geen interesse, en als dan een interviewer vraagt of ze iets wel best vinden, vinden ze dat wel , zodat ze tenminste naar de volgende vraag kunnen. Dat gebrek aan betrokkenheid en aan geloof in het eigen vermogen zeggenschap uit te oefenen zie je ook binnen politieke partijen. Dat de ledenaantallen drastisch zijn teruggelopen is maar een gegeven, een ander is dat van die leden enkel een fractie deel neemt aan activiteiten, en dat die deelname aan activiteiten in de regel niet meer is dan zitten in een zaal en aanhoren. Dat is mede een gevolg van het gegeven dat de politieke leidingen van de partijen die discussie en een actieve rol van hun partijafdelingen onderdrukte, zoals in het klassieke geval van de ingreep van Felix Rottenberg in de PVDA gebeurde. De actieve deelname aan democratische processen is vervangen door theatraliteit: de leiding manifesteert zich, het publiek zit en luistert. Als gevolg daarvan worden politici kleine ondernemers: ze bezetten hun stoel, doen wat ze zelf en persoonlijk belangrijk of leuk vinden en zijn in de regel niet aan ruggespraak gehouden. En dat 'ondernemers'- model versterkt weer het gebrek aan democratische betrokkenheid onder de leden. Daarbovenop komt nog dat de leden van politieke partijen zich vaak erg goed bewust zijn van de lobbywereld, die geleidelijk aan het democratisch vacuüm tussen twee verkiezingen is komen opvullen: ze weten dat de echte onderhandelingen tussen zittende politici en lobbyisten gaan en niet tussen politici en achterban. Dat besef wordt door grote delen van het publiek gedeeld, waardoor ook dat bijdraagt aan het gebrek aan vertrouwen in de democratie.

Kortom, als we het geheel overzien moeten we vaststellen dat het liberaal politiek beleid stelselmatig de democratie heeft uitgeroeid, eerst door de basis in allerlei verbanden uit te hollen te ondermijnen, vervolgens door de grote organisaties uit de sfeer van de overheid te halen, door de discussie uit de politieke partijen te weren, en tenslotte door de openbaarheid waar mogelijk uit te hollen en te ondermijnen.

Het midden van de octopus, waar informatie vanuit de kop met de benen wordt uitgewisseld, is daarmee ook weg, er blijft inderdaad alleen maar leegte over. De democratie, als gesprek van iedereen met iedereen over hoe samen te leven en een echte betrokken burger te zijn, is dood.

Als de democratie dood is, zijn wij nog niet dood, bij lange niet. Alife and kicking. Maar het is wel de hoogste tijd om te doordenken wat hier nu gebeurt en er iets aan te doen. Niet iets als een lichtflits maar iets als een solide voetstuk.

3. Onze gemeenschap

Het zou bijna vergeten worden: deze samenleving waarin wij leven is niet van de liberalen, niet van de grote bedrijven en niet van machinerende politici, maar is in werkelijkheid van ons, wij allen samen, als een gemeenschap en niet als een amorfe hoop individuen en getallen. "Shopping for votes", de titel van een boek van Susan Delacourt over het verloop van verkiezingsprocessen, geeft fijntjes weer hoe de politiek ons ziet: als pakjes en artikelen op de plank van hun supermarkt. En dat moeten we in werkelijkheid niet willen worden.

Dat voorkomen en door alternatieven vervangen is een opgave. Er zijn heel wat anderen die eerder al probeerden te sleutelen aan de wijze waarop we participeren. David van Reybrouck zocht het in het beleidsvoorbereidend overleg: als daarin op een of andere wijze de betere, want gemotiveerde, burger zich zou zetten tot het meedenken en meepraten zag hij daarin een verbetering, zoniet een garantie voor het tot gelding komen van de stem van de gemeenschap. Of dat zo is of niet daargelaten, de democratie bestaat helemaal niet uit die politieke top in den Haag die daarmee geholpen zou zijn. Dat zag Manu Claeys wel goed: het gebrek aan democratie kwam hij in de praktijk, op de werkvloer van de stadspolitiek tegen. En zijn bewonderenswaardige boek ventileert voluit zijn geloof in de overlegstructuren die de groepen om hem heen wisten af te dwingen van een onwillige overheid. Het probleem is alleen dat het adhoc-structuren zijn, organen die voor de gelegenheid zijn geschapen en niets veranderen aan de werkwijze van de bestaande instituties en instellingen, noch aan de denkwijzen daar.

Johan Remkes en zijn staatscommissie zochten verbetering in de structuur van de bovenlaag, de politieke elite: een constitutioneel hof, een gekozen formateur, en dan nog een politieke noodrem om te voorkomen dat de politieke elite ook het laatste contact met de basis van de samenleving zou verliezen: het correctief referendum. Alles niet ter herstel van de democratie maar om bestaande politieke elitestructuur te verstevigen.

En wat al deze benaderingen niet deden is zich druk maken over the void, de afkering van de politiek, de leegte in het politieke debat, de leegte in de openbaarheid, de leegte in de hoofden van ons mensen, die dodelijke drukkende omhelzing van het nergens meer mee bezig zijn. Niet een oplossing voor de elite herstelt de democratie, maar een oplossing voor ons allemaal.

Manu Claeys stelde voor een octopus te bouwen. Maar dat is een intelligent dier. Als het in het nauw komt, zoals nu, nu onze democratie dood is, kan het zich door dat kleine overblijvende gaatje wringen dat nog over is en dan weer zijn eigen vorm aannemen. Laten we dus eens proberen te formuleren wat dat kleine gaatje aan mogelijkheden bevat.

1. Het allereerste punt komt voort uit de opsluiting van de opinie achter de tralies van de wetenschap. Wetenschap is in werkelijkheid in zichzelf niet zo zeker, maar in de boksring van politiek en openbaarheid is het het frame waarbinnen gedacht wordt. Zodra het weer verkiezingstijd wordt zien we onze superieuren opdraven om tegen elke gesprekspartner te roepen: "Dat is niet zo". Er wordt gespeeld op de notie van kennis, feiten. 'Mijn mening bevat feiten' jouw mening is enkel mening'. Dat is in werkelijkheid een ongegronde manier van discussie voeren. Want dat denken, weten versus opinie, doen wij mensen niet zo. Een beroemd boek van Berger en Luckman heet 'The Social Construction of reality', en dat is inderdaad precies wat we doen: we ontwerpen kennis, en we kennen niet, d.w.z. kennis wordt niet als een pakketje in ons hoofd geplaatst, maar, juist omgekeerd, we maken ons voortdurend voorstellingen, beelden, van wat we denken wat is, ook als het als kennis werd voorgesteld. De burger ontwerpt, voordat hij iets weten noemt. En daar is niks mis mee, integendeel, dat is de basis van het instrumentarium waarmee de mens bestaat. Iedere burger in een democratie brengt dat in de democratie in, zijn ontwerp van hoe hij de realiteit ziet, en precies dat is zijn democratisch kernrecht: geloven en vasthouden wat hij ontwerpt als beeld. Dat kernrecht is nu zwaar onderuitgehaald, niet enkel door het domweg weghalen van veel plekken waar de burger dat kernrecht kon uitoefenen, maar ook en vooral door het illegaal te verklaren als hij dat kernrecht uitoefent in de vorm van zijn opinie.. Tegen feiten, zegt men dan, moet je niet opponderen. Hoezo, mag iemand niet spreken als er geen onderzoek achter staat, is geloof een onredelijke uiting geworden, moet je bevoordeeld zijn met opleiding of specialisme voordat je iets mag zeggen? Nee, alle mensen in een gemeenschap mogen ontwerpen, dat is het meest eigene dat ze als mensen hebben. Dus laten we beginnen met dat waarheidsmonopolie dat de politiek opeist te bestrijden met het recht van ontwerp: iedere burger moet erkend worden als bezitter van een legitiem ontwerprecht.

2. Het liberalisme beroept zich op het scheppen van vrijheid, vrijheid van overheidsbemoeienis, vrijheid van dwang, vrijheid van regels, vrijheid van opgelegde meningen. Dat zijn negatieve vrijheden: ze ontstaan doordat we van iets af raken, het weg doen, er een negatieve aanwezigheid aan toe kennen. Maar hoe staat het dan met al die andere vrijheden die we verloren, de positieve vrijheden, de mogelijkheden om mee te doen, op te bouwen, iets tot stand te brengen? Waar zijn die gebleven.? Waar zijn onze mogelijkheden om onze scholen en zorginstellingen mee te bepalen, om de vorm van onze buurt en van onze gemeentes te bepalen, om mee te bouwen aan opvang- en integratie van immigranten, om mee uit te maken hoe we onze huizen en installaties willen, om uit te maken wat nu al die kleine ondernemers in

gemeenteraden en parlement zonder ons bepalen, waar is onze positieve vrijheid gebleven? De liberale overheid heeft het over een participatiesamenleving, en ze bedoelt daar enkel mee dat ze graag hebben dat wij burgers voor de kosten van overheidswerk opdraaien, niet dat we ook echt zelf zorg kunnen opbouwen of voorzieningen kunnen inrichten. Libertair mag maar sociaal niet, laat staan dat er instituties ontstaan die door de participanten zelf gedragen worden, en ongewenst succesvol zouden kunnen zijn. Maar dat is dus wel precies wat we zouden moeten doen: zelf herinstitutionaliseren, zelf de benen van de octopus weer op gaan bouwen. Vergeet de verraderlijke politiek en bouw eigen instituties.

3. De politiek heeft alle mogelijke moeite gedaan het openbare debat in te perken. 'Oranje, gehaktballen, vette jus' beheersen het Tv-scherm. Het krantenaanbod is verschaald en reageren van burgers wordt niet op prijs gesteld. Politieke partijen hebben in de regel ook geen debatfora op internet, en binnen politieke partijen mag geen openbaar debat gevoerd worden; de partij spreekt wel tot ons via studie- en partijbladen en via verklaringen van de leiding: een kritisch openbaar debat (wel overigens gewild door Popper) wordt niet gevoerd. Het zogenaamd 'openbare' debat gaat over ons maar zonder ons, en het is grotendeels verstomd. De structuurwending van de openbaarheid, die Habermas ooit vaststelde, is ten einde gekomen: in wat openbaarheid genoemd wordt spreekt nu de elite met de elite; die meningsaristocratie is slechthorend, zij verneemt niets meer van ons. Dat valt evenwel te bestrijden, het internet is gelukkig nog vrij en internetfora bieden veel meer vrijheid van meningsuiting (wat ook een positieve vrijheid is). Het openen van debatfora in partijen en organisaties, het systematisch introduceren van onderwerpen waarop keuzes nodig zijn, het levend maken van verzwegen topics, dat alles is de weg om de openbaarheid langzaam te herstellen. Zie het als de blaadjes van Marat c.s. maar dan met vreedzame invulling: we moeten opnieuw leren onze stem te verheffen en echt te praten, ongeacht of we gelijk hebben of niet.

4. Ook al bestaat de democratie niet meer, het recht bestaat gelukkig nog wel. Het aloude fundament van de Franse revolutie, dat Napoleon bekwaam het Nederlandse recht inloodde, heeft zich weten te handhaven. Weliswaar is de toegang tot het recht grotendeels beperkt tot hen die het kunnen betalen (m.u.v. het strafrecht), maar dat burgerlijk recht bestaat en functioneert. Daarom is de weg tot juridisering van de politiek onbespreekbare kwesties vrij, weliswaar zolang het nog duurt (in Polen en Hongarije en Turkije bijvoorbeeld al niet meer) maar gebruik die dan ook. De zogenaamde Class actions zijn methoden waarmee grote groepen belanghebbenden zich tot de rechter kunnen wenden, maar ook ideële organisatie kunnen dat, zoals de kwestie over het Nederlands op de universiteiten liet zien, die voor het eerst door advocaat Bernard Tomlow voor de rechter werd gebracht. De kern van het belang voor het gebruik van het recht zit nu juist precies in die kernwaarden ervan: we zijn vrij en gelijk. De ongelijkheid die het liberalisme in onze samenleving heeft ingebouwd gaat voor de rechter (nog) niet op, onze zeggenschap kan ons daar niet ontzegd worden. Daar kan een burger zijn vrijheid realiseren door bij te dragen aan de opbouw van een betere rechtspositie voor het onderwerp dat hij aankaart. Via het recht kan worden teruggewonnen wat de politiek ons ontnemt. Het is tijd om het recht op eigen organisaties, inspraak in bestaande organisaties,

overruling van het negeren van referendumuitspraken, het recht op vrije bladen en de eigen taal, e.d. af te dwingen via de rechter. Het bestuursrecht in Nederland is goed ontwikkeld en biedt een luisterend oor, en het is vaak de laatste mogelijkheid om gehoord te worden. We zijn nog altijd vrij en gelijk, laat ze dat dan ook voelen.

5. Tönnies heeft ooit het onderscheid gemeenschap-maatschappij ingevoerd. In een democratie ben je per definitie het eerste, een gemeenschap, want daar wordt, om de doelen van de gemeenschap te bereiken, door iedereen met iedereen overlegd en wordt door iedereen met iedereen samengewerkt. In een liberale maatschappij gebeurt het omgekeerde: daar probeert iedereen iedereen te overtroeven (survival of the fittest) en is het gesprek nooit iets anders dan een onderhandeling. In een liberale maatschappij bouw je niet met elkaar maar met gebruikmaking van elkaar. Mensen leven er ook niet samen maar naast elkaar. Beleid wordt er gemaakt om de mensen kunstmatig te dirigeren. Niet om hen te laten spreken. Managementtechnieken zijn er in de regel niets anders dan op kostenbeheersing en inkomstenmaximalisatie gerichte strategieën die de last van des mensen aanwezigheid als een helaas onvermijdelijk maar ongewenst probleem met zich mee dragen. Het model dat achtereenvolgende Nederlandse liberale en christelijke regeringen hebben doorgevoerd heeft de gemeenschap goeddeels ontbonden, zijn informatiestromen en overlegvormen vernietigd en is het individu alleen komen te staan. Dat is bepaald niet wat het solidaire personalisme van Banning en Schermerhorn had beoogd, maar het is wel wat ervan is gekomen. De liberale politiek heeft het organische weefsel van de democratie vernietigd en er een bestuurlijk in een getto afgeschermd elite van politici, grote bedrijven en leiders van grote geprivatiseerde instituten voor terug geplaatst. De vraag is hoe we nieuw organisch weefsel kunnen maken, hoe we weer een net van intermediaire organen kunnen bouwen waarin we als burgers kunnen deelnemen. Want hervorming van een bestuur waarin leiders zetelen die we eens per 4 jaar al onze zeggenschap afstaan is natuurlijk geen optie. Het moet gaan om het teruggeven van de macht aan een krachtig en democratisch middenveld, waar brede participatie mogelijk en noodzakelijk is. Daarom: Zoals Dutschke al zei, bestorm de instituties, richt er nieuwe op, maar bouw in elk geval een sustainable weefsel dat van ons is, van de gemeenschap. Bouw een nieuwe gemeenschap, in plaats van de anonieme verzameling van data die we nu zijn geworden.

Misschien dat de octopus zo door het nauwe gat van de gestorven democratie komt. Want we moeten een einde maken aan die leegte van de dood van de democratie, we moeten onrustig blijven en er nooit aan wennen, zelfs niet in de slaap die we nu slapen.

Maarten van den Oever

Utrecht 6-8-2018

Welke literatuur hoort hier bij:

Burgerperspectieven, Kwartaalberichten, SCP

Manu Claeys, Red de democratie, Polis , Kalmthout, 2018

Susan Delacourt, Shopping for Votes, Douglas & McIntyre, Canada, 2013

Paul Dekker c.s., Politiek Cynisme, Stichting Synthesis, Driebergen, 2006

P.H.A. Frissen, De fatale staat, Van Gennep, Amsterdam, 2013

Anthony Giddens, Beyond left and right, polity press, 1994

Habermas, Strukturwandel der Öffentlichkeit, Luchterhand, Neuwied und Berlin, 1962

Friedrich Hayek, Individualism & economic order, Chicago press, 1948

Madelon de Keizer, De Gijzelaars van Sint Michielsgestel, Sijthof, Alphen a/d Rijn, 1979

Peter Mair, Ruling the void, Verso, London, 2013

Ferdinand Mertens, Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving, Aksant, Amsterdam, 2007

Plato, Deel II, Politeia, Bert Bakker, Amsterdam, 20112

Karl Popper, De open samenleving en zijn vijanden, Lemniscaat, Rotterdam, 2009

Friedrich Stadler, Studien zum Wiener Kreiss, Ursprung, Entwicklung und Wirkung des logischen Empirismus im Kontext, Suhrkamp, 1997, Frankfurt a/m Mainz

Jeroen Den Uyl, Powerswitch, Aspekt, 2017

Bij het samenstellen van het essay is gebruik gemaakt van een veelheid aan kranten- en bladenartikelen, eventueel ter inzage.

De Glasfabriek van Leerdam

Die wonderlijke fabriek heeft formeel wel een geschiedenis, opgetekend bij het 50-jarig bestaan, maar dat is de echte geschiedenis niet, want die moet nog geschreven worden. Heden ten dage is het het Nationale Glasmuseum geworden, waar een deel van het glaskunstwerk nog is terug te vinden, maar waar men niet zo houdt van de linkse uitstapjes in de kleurrijkste periode van het bestaan van de fabriek.

Hopelijk vinden we ooit nog iemand die die geschiedenis van de wonderbaarlijke historie van glasfabriek Leerdam wil schrijven.

Nu, de beroemde directeur van de fabriek was Petrus Cochius. Hij was naast directeur ook Theosoof en de eerste priester van de Vrij-katholieke kerk in Nederland. Zijn zoon, Sigurd, maakte hem postuum nog beroemder, door via provo, en het in brand laten vliegen van de ouderlijke Villa in Blaricum, waar hij junks en hippies had onder gebracht, het te brengen tot de beroemde doorbreker van het straatmuziekverbod. Sigurd vestigde zich daartoe, voorzien van een dwarsfluit, op het bankje voor het stadhuis van Utrecht en begon te spelen. De ambtenaren daar beviel dat niet en lieten hem oppakken door de plaatselijke politie, die zijn dwarsfluit confisqueerde. De dag daarop zat Sigurd er weer, met een nieuwe dwarsfluit. Het tafereel herhaalde zich dagelijks en werd voorpagina nieuws. Hoeveel fluiten Sigurd verspeelde is omstreden (men spreekt van enkele honderden) maar het straatmuziekverbod werd opgeheven.

Het is niet helemaal duidelijk wie nu begon kunstenaars aan te trekken, Petrus Cochius zelf, of zijn flamboyante personeelsfunctionaris, Mary Fledderus, maar het lijkt er sterk op dat het die laatste moet zijn wegens haar connecties met Wenen, en met name met de Secession, de beweging van Gustav Klimt, en met de Wiener Kreiss en Otto Neurath. De relatie van de fabriek met Jugendstil, art nouveau en art Deco was overduidelijk, en werd nog eens bevestigd toen Lucienne Bloch (inclusief haar Mexicaanse en trotskistische contacten), waarvan vader Ernst Bloch toevallig in een Zwitserse trein Petrus Cochius had leren kennen. In de ontwerpafdeling kwam te werken. Daar kwam zij ook de anarchist en architect Karel de Bazel tegen en de Amerikaan Frank Lloyd Wright. Dit hele kleurrijke gezelschap werd geleid in zakelijk opzicht door Petrus Cochius en in alle andere opzichten door Mary Fledderus, terwijl bij de commissarissen van de fabriek Willem Schermerhorn al dan niet goedkeurend toezag. Via Fledderus raakte de fabriek in contact met het Scientific management, dat in de vorm van Taylorisme in de door haar mede voorgezeten IRI aan bod kwam, en met Neurath en met Sovjet leiders van Gosplan, met Hendrik de Man, Koos Vorrink, en vele andere politieke figuren uit het interbellum.

De glasfabriek was als een knooppunt in een verkeersnetwerk. Wat er allemaal langs is gekomen zullen we misschien nooit weten, maar dat hier vele lijnen samenkwamen staat vast.

Samenleven met dementie, een paar vragen bij Patrick Loobuycks “Samenleven met gezond verstand”.

Patrick Loobuyck behoort tot een van de onderrassen van de Belgische intellectuele wereld, of minstens tot dat wat daar van over is. Hij behoort namelijk tot het onderras van de moraalfilosofen, samen met soortgenoten als Etienne Vermeersch (die van het Gravesteen manifest ja) en diens discipel Tinneke Beeckmans. Dit onderras is functioneel in de Belgische samenleving en bezorgt die een groot voordeel ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Want wat zij doen is het formuleren van opinies over wat zou moeten zonder zich te verschuilen achter dat wat is. Dat is in principe wat de hoofdzaak is van een democratie: men spreekt met elkaar over wat zou moeten en legt dat vast. Eigenlijk zouden alle burgers dat moeten doen, maar zij doen dat niet. In Vlaanderen niet omdat die samenleving nu eenmaal erg elitair is en alleen de bovenlaag aan het woord komt, in Nederlands niet omdat de bovenlaag daar denkt dat de kennis of de wetenschap wel zal voorschrijven wat zal moeten. Moraliserende voorstellen en gedachten zijn vaak onpopulair en worden beschouwd als een onnozele vorm van je nek uitsteken in de zekerheid dat anderen daar direct een ferme mep op zullen verkopen en dus worden opinies over wat zou moeten snel ingeslikt of weg geketterd.

Moraalfilosofen zijn dus geen populair ras. Maar, hoewel dus hoogstwaarschijnlijk van uitstervende aard, representeren zij wel het fenomeen dat de kern van een democratie is. Want zij spreken in vrij moedigheid dat uit wat zij het beste voor de gemeenschap achten (de parhesia van Socrates). En dus is Loobuyck te prijzen, ware het niet dat er ook manieren van ‘uitspreken zijn die neerkomen op zwijgen. Mark Rutte, die van dezelfde politieke richting is, is daar een meester in, maar omdat die nederlander is, zijn zijn uitspraken te allen tijde enkel een bevestiging van wat is en nooit van wat zou moeten zijn.

Wat beweert Patrick Loobuyck eigenlijk.?

Kort door de bocht genomen zegt hij dat wij in een politiek-liberale staat en gemeenschap leven. En hij stelt dat dat een groot goed is. Het is eigenlijk een echo van Fukuyama, zij het een laattijdige. Dat is, evenals het bij Fukuyama was, een forse verkrachting van de historie en de werkelijkheid. In de eerste plaats is dat zo omdat politiek liberalisme hier verward wordt met de rechtsstaat. De rechtsstaat, zoals wij die kennen, is niet het product van liberalisme maar van een eeuwenlange geleidelijke opbouw van rechten en verhoudingen. Pas echter toen de minst democratische en minst liberale heerser van de laatste twee honderd jaar in Europa aan de macht kwam, Napoleon Bonaparte, en persoonlijk de constitutie van Frankrijk door het

parlement joeg, , ontstond er zoiets als de systematische rechtsstaat die wij nu kennen, waarin burgers 'gelijk' en 'vrij' genoemd worden. Dat waren ze natuurlijk niet, ook niet tijdens het regime van Napoleon, maar dat was de ideologie die de Jacobijnen gevestigd hadden en voor het oog van het publiek niet ongestraft verlaten kon worden. De 'berg' (Montagne) in het Franse parlement bleek tijdens de opeenvolgende revoltes van 1830, 1840, 1848 en 1870 te hoog om daar zomaar overheen te lopen. Maar die berg was schijn, d.w.z. zij zelf niet maar wel de macht die zij leek te vormen en die zo werd opgehemeld door figuren als Marx en Proudhon en Bakoenin. Want de echte macht vormde zich door de geleidelijke integratie van de samenleving. In de achttiende en negentiende eeuw begon het Franse platteland zich open te leggen, de Fransen raakten met elkaar verbonden en er ontstond een burgerlijke openbaarheid (zie Habermas). En dat was niet alleen een cultureel fenomeen. De door Marx en Smith en Roland Holst zo fraai beschreven industrialisatie en economische integratie schiep het fenomeen van een de burgers en werkers verbindende markt van arbeid en goederen. De westers-europese samenleving integreerde en de maatschappelijke groepen kwamen elkaar tegen, en de Franse revolutie en vele andere revoluties in andere landen demonstreerden dat dat niet zonder gevolgen bleef. Die maatschappelijke conflicten beroerden de massa van de bevolking in grote mate. Men ontwikkelde in brede lagen van de bevolking een afkeer van de onrust, , het geweld, de opgedrongen ontwrichting en de voortdurende dreiging van conflicten. De kleine burger die zag waar hij in terecht kwam werd (om met Reich te spreken) bang. En die angst vertaalde zich geleidelijk aan. De nadruk van Adam Smith en Marx op het individu als uitgangspunt van hun denken is typisch een vertaling van de eenling die zich in de maatschappij gedwongen maar tegelijk erdoor verlaten voelt. Die maatschappij voelde als terreur en men wilde zichzelf terug als men geen samenleving was of wilde zijn. Het individu werd het bastion van de bange burger, en de verdediging van het individu werd een romantisch verlangen. Die romantiek doordrong niet enkel het socialisme maar gaf ook aanleiding tot de meer rechtstreekse vertaling van het romantisch streven in wat nu het liberalisme heet, en eigenlijk als slogan heeft 'tegen de boze samenleving'. Figuren als Lamartine, en onze Thorbecke en de Brusselse liberalen van de opstand van 1830 zagen de samenleving als een helleplaats waarin het aan hen was om orde en veiligheid te scheppen. En zij deden dat niet uit hoofde van een nieuwe samenleving, maar juist uit hoofde van het behoud van het bestaande, en niet het bestaande zoals het echt is, maar het bestaande zoals zij zelf het graag zagen, met daarin alle romantische ideeën gerealiseerd. Toqueville gaf met zijn beroemde teksten over de VS al duidelijk aan dat het liberale ideaal niet noodzakelijk met de democratie verward moest worden, maar dat er wel een centraal goed lag in de menselijke bijdrage aan de geschiedenis, die ons zou redden. De opkomst van de industrie en het ontstaan van het idee van een wetenschappelijke revolutie en dus het concept van een toekomst die aan onze voeten zou liggen vertegenwoordigde die romantische opvatting, dat het menselijk individu ons zou gaan redden.. Liberalisme is dat idee, dat er in de mens een ideaal schuilt dat voor alle oplossingen zorgt.

Nu, zo ideaal werden de negentiende en twintigste eeuw niet. De berg baarde een monster, wat zeg ik, twee: fascisme en stalinisme, vergezeld van twee wereldoorlogen. De liberalen geraakten overal in de minderheid en hun enige verweer bestond in het oproepen van die romantiek van het individu beschermende recht. Rechtsstaat en liberalisme geraakten zo aan elkaar gekoppeld, en in de plaats van het menselijk project kwam de menselijke projectloosheid: behoud van het bestaande, afscherming van conflicten en dus negeren van de berg. Waar de moraal en de opinie boven kwam, daar dreigde gevaar. Het liberalisme werd de representant van het denken dat het bestaande onbespreekbaar en in elk geval onbetwifelbaar moest zijn, en dat tegelijk koppelen aan het idee dat het individu binnen die perken vrijheid mocht hebben. Het is daardoor een ideologie van het in tweeën delen geworden: de rechtsstaat is er voor wie daar toegang toe heeft, en de blokkade is er voor wie aan de status quo twijfelt .

De discussie binnen de polis gaat daardoor niet meer over de polis, want dat zou twifelen eraan zijn. De discussie gaat nog enkel over de modaliteiten van de onderwerping. De mens die toetreedt tot de polis moet die onderwerping internaliseren, moet erkennen dat hij enkel mede-polis wordt als hij zo wordt als de polis zichzelf omschrijft. Afwijkingen van de definitie kunnen erbinnen niet bestaan. Het politiek liberalisme dat Loobuyck zo verdedigt is niet de regel van de gemeenschap, zoals hij denkt, want de regel van de gemeenschap is de rechtsstaat. Het politiek liberalisme is daarentegen de ideologie die zegt dat de rechtsstaat onbespreekbaar is, en die beweert dat de rechtsstaat steeds meer uitingen van de berg onmogelijk moet maken als zijnde bedreigend. Dat is het 'doe effe normaal' van Rutte. Het gevolg daarvan is het krachtadig bestrijden van meningen en opinies die de berg representeren, als zijnde 'te links', 'te cultuurvreemd', 'te politiek correct', en het inzetten van het idee wetenschap om moraal buiten te sluiten. Politiek liberalisme is in werkelijkheid de verdediger van de gesloten samenleving: discussie op hoofdzaken is uitgesloten en wie dat toch doet is persona non grata. Dat is ook in wezen wat Popper beweerde: zijn model van bewijsvoering was het enige toelaatbare en daarvan afwijken zette het waarheidsmodel, dat voor hem de kern van de democratie was, op het spel en moest daarom de mond gesnoerd worden, en daarmee sloot hij de samenleving af van elke discussie die haar bestaansideologie kon ontwrichten.

Gevolg is nu dus bijvoorbeeld mijnheer Loobuyck. Verdraagzaam naar links en rechts, islam en christen, en naar god weet wat voor veemde jojo's zolang je maar aan zijn voorwaarden voldoet, en dat betekent ook naar zijn idee van waarheid en democratie. Anders uitgedrukt: hij is niet van plan ook maar iemand aan zijn systeem te laten morrelen.

De vraag is nu in wezen of hij zich terecht zo opstelt of niet. Kunnen wij onszelf wel verloochenen, of moeten we dat willen, en zijn we wel politiek liberalen of zijn we alleen maar rechtstatelijken? En betreft het eigene de staat of de gemeenschap? Die discussie speelt al 50

jaar, gevoerd met deelnemers zoals Levi-Straus en Ton Lemaire. Natuurlijk zijn onze waarden relatief, maar waarden-loos kunnen we niet leven, zo lijkt me. Maar het is wel een heel andere vraag of dat de waarden van het politiek liberalisme zijn, Want onder die romantische vlag gebeurt vooral ontkenning. De politieke liberalen willen niet weten van een ongelijkheid in de toegang tot het recht, die wel bestaat, niet van ongelijkheid in het onderwijs, die wel bestaat, niet van ongelijke behandeling van religies, die wel bestaat, niet van ongelijke toegang tot mobiliteit en internet die wel bestaat en ongelijke toegang tot de cultuur, die wel bestaat. Liberalisme is allowance by denial: ze ontkennen de samenleving zoals die is en beschermen een samenleving zoals die volgens hen zou moeten zijn. De werkelijkheid is evenwel dat niet de rechtsstaat door de berg in twijfel wordt getrokken maar wel de invulling ervan door de politiek-liberalen. Wat Loobuyck schetst als een aanval op de samenleving is vaak een aanval op de politiek-liberalen en hun toeigening van de rechtsstaat als een verworven politiek voorrecht.

Het probleem met de vreemde indringers (Engelsen, Marokkanen, Amerikanen, Turken, etc) is niet dat ze de rechtsstaat aanvallen, maar dat ze voor de gemeenschap als bedreigend gezien worden.. Nooit gaat het dan over de rechtsregels, maar altijd gaat het over de eigenheid, dat wat onze huisregels en leefregels uitmaakt. En die eigenheid wordt ook echt bedreigd, en dat is een veel groter probleem dan wij bereid zijn onder ogen te zien. Dan gaat het niet om de dunne cultuur, maar juist om de heel dikke cultuur, om met Loobuyck te spreken. Mensen in een gemeenschap hebben lotsverbondenheid nodig, hebben een cultureel gemeenschappelijk frame nodig, hebben een taal om in te denken nodig, want anders verdwijnen ze als natie en als gemeenschap. Het noodlottige van de huidige situatie is nu, dat de montagne, die vroeger bij uitstek de gemeenschap verdedigde tegen de politiek-liberale staat, nu juist dat gemeenschapsdenken heeft verlaten, niet zozeer om immigranten toe te laten, zoals Loobuyck blijkbaar denkt, maar door de eigen cultuur op de vuilnisbelt te kieperen ten voordele van de grootschalige import van een anglo-saxische cultuur die de leden van onze gemeenschap het denken en praten en schrijven in de eigen taal onmogelijk en moeilijk maakt, daardoor allerlei media liquideert, het uitgeven in de eigen taal belet en wetenschappelijke en culturele uitwisseling in de eigen taal vernietigt. En nu dat gebeurt zegt onze brave Mark natuurlijk dat 'dat normaal' is. In plaats van tweetaligheid te verplichten wordt het nederlands de facto op veel plaatsen en media onmogelijk gemaakt of in rap tempo uitgehold. Dat is dodelijk voor een gemeenschap en bedreigend voor haar onafhankelijkheid en eigenheid.

Het grote gevaar voor de samenleving komt niet van immigranten, zoals Loobuyck denkt, maar van het loslaten van de eigen cultuur door de eigen politiek-liberale overheid. De vrijwel totale vernietiging van nederlandstalige wetenschappelijke bladen, de grootschalige ontmanteling van het nederlandstalige omroepwezen, de verengelsing van de museale informatie, de ondermijning van het moedertaalonderwijs voor anderstaligen, de verplichte engelstaligheid van het hoger onderwijs, het zijn allemaal evenzovele bewijzen dat onze politiek-liberale vrienden bezig zijn ons nationale bewustzijn zoveel mogelijk op te heffen. En door de misplaatste focus op de integratie van immigranten uit de maghreb mist politiek links de

ideologische ruimte om dat te zien.de. De montagne is blind geworden en ziet niet dat samenleving, die zij zo nodig wilde opbouwen, nu onder haar neus wordt afgebroken.

Natuurlijk moet ik niks van Xenofobie en het haat discours hebben en ben ik voor totale integratie, maar de eigenheid van de samenleving kan niet en mag niet verlaten worden. Daar ben ik het met Loobuyck eens, al komt het gevaar van een heel andere zijde dan hij beschrijft.

Maarten van den oever

Utrecht 16-4-2018

Voor Laura : Over Mounk's : The people vs Democracy

5-9-2018

Lieve Laura

Nu je me zo een mooi boek (Mounk 's The people vs democracy) hebt gegeven moet ik je wel iets teruggeven dat de moeite waard is en je kunt wegzetten op een plank met het gevoel dat het belangrijk is het niet te vergeten bij de volgende verhuizing. Nu, spijtig genoeg, dat heb ik niet, maar ik kan proberen iets voor je te maken dat je reden geeft er in de toekomst naar te zoeken, als ik het al niet eerder voor je gevonden heb.

Nu, wat ik voor je maak is een denkoefening over het prachtige boek van Mijnheer Mounk, waarvoor ik uiteraard in diep ontzag ben neergezegen. Ik wil je proberen een paar dingen te vertellen over wat en wie mijnheer Mounk is en wat voor keuzes hij maakte.

Allereerst: Mijnheer Mounk is een Dahlist, een aanhanger van de methodiek van Robert A Dahl. Dat is de toonaangevende politicoloog in de wereld tussen 1955 en 1990. Mijnheer Dahl heeft op zijn beurt een tweetal kanten, die ik noodgedwongen los van elkaar moet uitleggen. De ene kant is dat Robert A Dahl de profeet is van de pluralistische samenleving, d.i. de samenleving waarin een veelvoud van groepen in een geheel bij elkaar leeft en met elkaar op basis van consensus de macht deelt, en dus – ergo conclusio- bereid is te geven en te nemen. Hij meende dat het beginsel van de gelijke rechten en uitgangspunten in de liberale samenleving voldoende garanties zou bieden om ervoor te zorgen dat de wederzijdse onderlinge afhankelijkheid van de burgers niet zou kunnen worden opgeheven.

Zijn grote tegenvoeters in dit opzicht waren Thorstein Veblen (the theory of the leisure class') en C Wright Mills, beiden -ik geef het toe- zeer onorthodoxe figuren. Beide heren waren gefocused op de middenklassen van de VS, niet omdat ze ervan hielden – dat deden ze namelijk helemaal niet- maar omdat ze zich realiseerden dat wat daarin gebeurde de ontwikkeling van de samenleving en de democratie zou bepalen. Mills onderkende al vroeg dat er zich een machtsstructuur ontwikkelde in het binnenste van die middenklasse, die uiteindelijk haar ondergang moest worden, namelijk doordat een permanente 'oorlogseconomie', zoals hij het noemde, door een permanent uitziften van de lokale machtselites zou gaan leiden tot een

landelijke sociale elite, die, eenmaal aan de macht, zich steeds verder zou verrijken en versterken. De VS was gedoemd een paradijs voor de rijken en machtigen te worden, in alles het tegendeel van de democratische welvaartsstaat die Roosevelt had verkondigd.

In die dichotomie Dahl-Mills kozen de gekoloniseerde Europese staten natuurlijk braaf voor het middels allerlei verbanden opgelegde ideologische model van Dahl: Nederlandse politicologen, Lijphart voorop maar Hoogerwerf, Daudt en consorten na hen, gingen beweren dat de westerse samenlevingen pluralistische samenlevingen waren en ook van nature moesten zijn. Er zou geen rijke elite komen die de macht monopoliseerde en alle groepen in de samenleving zouden in een consensusmodel hun zegje hebben, en dat was in de tijd van de Nederlandse zuilensamenleving ook grotendeels waar. weliswaar kon je met goed recht beweren dat de armsten te weinig te vertellen hadden, maar inderdaad bestonden er mechanismes om van onder tot boven gehoord te worden en de macht gezamenlijk te beheren, het model van Dahl dus.

Alleen het probleem was wel dat de analyses van Mills e.a. niet gericht waren op de beschrijving van bestaande zaken, maar op ontwikkelingsmechanismen, d.w.z. dingen die je niet in een foto ziet maar wel in een film.

Daarmee komen we op het tweede punt.

Magritte: Ceci n'est pas une pipe, onder een schilderij met een enorme pijp. Dahl en andere empiristen, zoals ook het Nederlandse cultureel plan bureau, nemen de foto, het schilderij, voor waar aan: cijfers zijn cijfers, meten is weten. En dat is een methodologische vergissing. Je kunt pas iets meten als je eerst hebt geweten. Het fundamentele probleem is dat men inductief denkend op de werkelijkheid afging en dan hoopte dat uit veelheden cijfers zich inzichten zouden ontwikkelen. Maar het is omgekeerd: inzichten bouw je op uit theoretische analyses en daarna kun je die proberen te toetsen. Zonder een conceptie, geen vraag.

Dahl, Lijphart, Hoogerwerf en ook Mounk zijn de mensen van de vraag naar het bestaande vanuit het bestaande: wetende wat 'liberaal' en 'democratie' is vragen ze naar het welbevinden van die twee vaststaande concepten, en voor hen is de empirie Wysiwig, What you see is what you get; en dat is, zoals we allemaal nu wel weten vanuit de methodologie je reinste onzin.. Voor hen zijn empirische gegevens het van nature gegevene, het is de natuurlijke toestand, en eenieder die daaraan knutselt doet aan iets wat op genetische modificatie lijkt. Het denken van deze politicologen mist een diachronische rechtvaardiging, d.w.z. is helemaal niet gebaseerd op de historische ontstaansgronden en gerechtvaardigheid: wat als de democratie helemaal niet werkt als een pluralistisch en open model? Dat was door hen tot onmogelijkheid verklaard: Fukuyama had zelf uitvoerig uitgelegd dat met het liberale kapitalisme het einde van de geschiedenis was bereikt.

En dan komen we nu in het Trump-tijdperk en ontdekt mijnheer Mounk dat zijn beeld van de werkelijkheid, het beeld van Robert Dahl, ineens is opgehouden met correct te zijn. En wat wil hij dan natuurlijk: terug naar het veilige heim: iedereen heropvoeden, belastingen aanpassen,

die rotzakken van populisten bestrijden, etc. maar niet de liberale democratie in twijfel trekken, want dan is heel zijn wereldbeeld aan scherven.

Menselijk, al te menselijk. Ecce homo, zei Nietzsche, en dat is ook zo.

Maar helpt dat? Nee dus. Hoe komt dat? Ik ben god niet, al is het alleen maar omdat die niet bestaat en ik wel, zodat ik net zomin als hij alles kan verklaren. In de allereerste plaats is het nu wel duidelijk dat Mills overschot van gelijk had: het VS-systeem leidt tot monopolisering van macht, verrijking van de rijken en toenemende armoede van de grote meerderheid van de bevolking, en ondermijning van de middenklassen. Mounk voegt daar als eigen observatie geheel terecht aan toe dat er na de economische crises een gevoel van ontgoocheling is gekomen onder de middenklassen en armen van de VS omdat hun economische opgang van na de oorlog is gestopt.

Maar het helpt vooral niet, omdat het niet de vinger op de zere plek legt: het liberalisme is niet de oplossing maar een groot deel van de kwaal. Het model van ieder voor zich en de maatschappij als een jungle en de mensen als roofdieren leidde geleidelijk en onherroepelijk tot een ontbinding van gemeenschapsbanden, zoals kerken, scholen, zorgorganisaties, bonden, sportverenigingen, en allerlei andere soorten maatschappelijke verbanden. Daarvoor in de plaats kwam het model van de overal aanwezige competitie waarin mensen over elkaars lijk omhoogklimmen. Het liberalisme gaf iedereen gelijke rechten, maar wel met de aanmoediging om over elkaars rug omhoog te klauteren, en dat deden mensen ook, met succes voor sommigen, en kapotte ruggen voor anderen. Iedereen kreeg toegang tot de gerechten en weinigen konden dat betalen, iedereen mocht gelijkberechtigd naar school, maar wel de armen naar de armenschool en de rijken naar de rijkschool, etc.. Kortom, de gelijke rechten betekenden voor een steeds groter deel van de Amerikanen dat ze achtergesteld en geplunderd werden, met het recht in de hand, dat wel ja. Kortom het liberalisme gaf de mensen rechten die hun ondergang werden (ook al waren die rechten in mijn ogen nog altijd op zichzelf wel juist) . En daarnaast brak het mensbeeld de gemeenschapsgeest, doordat de gemeenschapsbanden werden vervangen door privatieve banden. Een boos leger anonieme individuen marcheert nu op een hoofdstad, het huis van de elite, om rekenschap te vragen. En ja, dan kiezen ze de leiders die het meest directe appel tot hen richten.

Kortom: ik begrijp de heimwee van mijnheer Mounk, maar wat hij als oplossing aandraagt lijkt me eerder de oorzaak van het probleem.

En dan komen we op nog iets heel anders. Want zijn die liberale rechten dan zo slecht? Dat hangt af van wat ze de mensen garanderen. Zoek maar eens de tekst van de Magna Charta van 1215 op, het oudste West-Europese model van democratie en rechten: het beschrijft tot in de puntjes waarop iedereen rechten gaat hebben, en dat gaat over ontzettend concrete dingen,

van erfenisrecht, tot overpadrechten, tot terugbetalingen, etc. Rechten zijn niet abstract, ze gaan over iets. Dat geldt ook voor mensenrechten: ze gaan over iets. Lege liberale rechten gaan over niets: gelijk voor de wet zegt dat de Bentley van Trump evenveel voorrang krijgt als de tweedehandsfiets van Johnny Smith, en dat Trump evenveel gezondheidskansen heeft als Johnny Smith, en dat is botweg niet zo. Maar het zou wel zo moeten zijn. Recht moet vaststellen dat die Bentley niet klopt en dat Johnny Smith ook recht op gezondheid heeft, dat is belangrijker dan het abstracte beginsel, ook al is dat juist. Het gaat om het wezen van de zaak, niet om de oppervlakte ervan: *ceci n'est pas une pipe*.

De boze mensen hebben gewoon gelijk: ze hebben geloofd in die gelijke kans die ze niet kregen, in die gelijke behandeling die ze niet kregen, in die gelijke onderwijskansen die ze niet kregen, en nu zijn ze teleurgesteld. Och ja, ze zullen desgevraagd best wel willen zeggen dat ze het allemaal wel best vinden, maar voor zichzelf, in hun eigen bestaan, zijn ze teleurgesteld: het had wel een onsje meer mogen zijn. Mensen die dat vinden gaan niet woest de straat op, ze sluiten stilletjes hun deur, draaien hun rug en zeggen niet veel meer. Dat is wat het liberalisme van mensen maakt: eenzame dieren in het duister.

En ja, dus denk ik dat mijnheer Mounk, die ik zeer hoog acht en een achtenswaardige professor van Harvard is, mensen het kwaad aanpraat dat ze nu juist kwijt moeten.

Het is niet eenvoudig he?

Nee, en toch zie ik wel hoop. Op de lange termijn dan. Want veel van de ondoordringbaarheid van de gesloten cirkel waar mensen tegen aan botsen, zit in het idee dat alles natuurmatig en logisch noodzakelijk is: het moet zo zijn, alle beslissingen zijn logisch en onontkoombaar, want dat schrijft onze kennis voor. We analyseren de realiteit, we stellen de wetten ervan vast en dan staat vast hoe het moet en hoe het zal gaan en is er geen ontkomen aan. De idee van de liberale democratie is dat de waarheid voor ons beslist, dat het allemaal door de ratio wordt uitgemaakt. Dat is de idee van een statische kennis: we staan tegenover een realiteit waarvan de eigenschappen ons bestaan bepalen. We moeten die onderzoeken en op basis daarvan is uitgemaakt wat ons gedrag moet zijn. En dus moeten de armen arm zijn en de rijken rijk, want dat is nu eenmaal een eigenschap van de werkelijkheid.

Dat is niet zo.

En waarom niet. Omdat ons kennisbegrip verkeerd in elkaar zit. In werkelijkheid halen we helemaal de werkelijkheid niet in ons brein, maar gaat het precies omgekeerd: we ontwerpen de werkelijkheid, d.w.z. een beeld daarvan. Mensen kennen niet, ze ontwerpen. Bij elke confrontatie met de werkelijkheid ontwerpen ze opnieuw, stellen hun beeld bij. Maar het blijft ontwerpen. Juist dat heeft de mens expansief gemaakt: hij beperkte zich nooit tot wat hij

aantrof, maar maakte een ontwerp van wat hij wilde aantreffen, stelde zonnodig bij, maar het bleef zijn ontwerp.

Dat besef, dat de wereld die we aantreffen niet de wereld van de gegevenheid maar de wereld van het ontwerp is, zet ons ertoe aan innovatief en creatief te zijn, de samenleving als een optie te zien, en niet als een noodlot. Kennis is niet wat ons handelen bepaalt, maar ontwerpen is wat ons handelen bepaalt.

Als we die notie weer terug kunnen krijgen, in ons onderwijs, in dat wat technologie is en we per ongeluk wetenschap zijn gaan noemen, in al ons denken, dan gaat de wereld opnieuw voor ons open, en is Trump geen noodlot meer. En dan is er een lange weg te gaan. Dan moeten we het onderwijs weer aankleden met alles wat het liberalisme eruit heeft gesloopt: met maatschappelijke, musische en beeldende vorm, met creativiteit, eigen initiatief en innovativiteit, met rhetorica en logica, en we moeten de mensen in de wijken weer organiseren, hen bewust maken van elkaars bestaan en samen laten werken, dan verandert er iets.

En die parlementaire verkiezingen? Ach, die doen er dan niks meer toe, politici kunnen dan niet meer manipuleren, want dan pas, als we ons bestaan ontwerpen, zijn we vrij

Een wobbly manipuleer je niet:

“ You've asked me, 'What might you be?' Now I answer you: 'I am a Wobbly.' I mean this spiritually and politically. In saying this I refer less to political orientation than to political ethos, and I take Wobbly to mean one thing: the opposite of bureaucrat. [...] I am a Wobbly, personally, down deep, and for good. I am outside the whale, and I got that way through social isolation and self-help. But do you know what a Wobbly is? It's a kind of spiritual condition. Don't be afraid of the word, Tovarich. A Wobbly is not only a man who takes orders from himself. He's also a man who's often in the situation where there are no regulations to fall back upon that he hasn't made up himself. He doesn't like bosses—capitalistic or communistic—they are all the same to him. He wants to be, and he wants everyone else to be, his own boss at all times under all conditions and for any purposes they may want to follow up. This kind of spiritual condition, and only this, is Wobbly freedom.[1]:252[25]”

C.Wright Mills

Met overigens de allerliefste groetjes van

maarten.

Redden wie zich redden kan

Hoe Nederlandse politieke partijen ontsnappen aan het Nederlandse volk

(of dat tenminste proberen)

Het regent hervormingsverhalen van politici in Europa . Vrijwel elk nieuwsbulletin en elke kranteneditie braakt de boodschap uit dat de politiek nu wel naar de gewone man gaat luisteren.

Zou het?

In Den Haag werd op 21 juni 2018 de Tussenstand vrijgegeven van de Staatscommissie Parlementair stelsel, beter bekend als de commissie Remkes. Deze is op 1 februari 2017 ingesteld op verzoek van de Kamervoorzitters (van eerste en tweede kamer) als reactie op een toezegging van Ministerpresident Rutte in 2014, die, onder druk gezet, heel zuinigje had ingestemd met een onderzoek naar een betere werkwijze van Eerste en Tweede kamer. De brief van de Kamervoorzitters verbreedde die zuinige taakstelling naar de omschrijving dat de in te stellen commissie zou gaan onderzoeken of " het parlementair stelsel voldoende toekomstbestendig is". En nog weer wat later, als de commissie wordt ingesteld heet het dat de commissie uitgaat van de opvatting "dat het parlementaire stelsel een cruciaal onderdeel is van onze democratische rechtsstaat", waarmee dus de democratische rechtsstaat de focus van de commissie wordt.

Vanwaar als die verbredingen? Om dat te begrijpen is een gefundeerde inschatting nodig van de politieke machtsverhoudingen, en vervolgens van de vraag hoe Nederlandse politieke partijen daarmee omgaan. In de tweede kamer ligt het brandpunt van de Nederlandse politieke macht, en het is dan ook niet voor niks dat juist daar het verzet tegen allerlei democratiserende ingrepen het grootst is. Niet verrassend bijvoorbeeld dat de feitelijke motie die leidde tot het instellen van de Commissie Remkes uit de eerste kamer kwam, het orgaan in de Nederlandse staat dat bij uitstek bedoeld is om te reflecteren op al het beleid dat uit de koker van regering en Tweede kamer komt. De zorgen van de Eerste kamer zijn het die een tegenspartelende Rutte en een stug machtsblok in de tweede kamer naar de slachtbank van de Staatscommissie Remkes slepen. Bij de nu gepresenteerde tussenstand wordt duidelijk wat de pijnpunten zijn : allereerst het referendum, getorpedeerd door de partij die het vroeger had uitgevonden, D66, nadat ze hadden moeten vaststellen dat ze door het referendum meer macht moesten inleveren dan ze graag hadden. Remkes stelt een correctief referendum voor, een referendum dat beslissingsbevoegdheid geeft aan de bevolking, waarmee D66 dus

overruled wordt, maar dat ook correctief wordt genoemd omdat het ongewild beleid corrigeert. Met nadruk stelt Remkes dat het referendum dus een verbetering is van het democratisch stelsel en niet een afzwakking. En dat is veelzeggend, want als eerste probleem dat de commissie wil opstellen is daar het breed levende gevoel (aangetoond in SCP-onderzoeken) onder Nederlanders dat ze meer te zeggen willen hebben, meer democratie en niet minder. De commissie wil juist aan dat gevoel tegemoet komen, en dat blijkt ook uit andere voorstellen, zoals de gekozen formateur, en het buiten spel zetten van de macht van politieke partijen door op personen te laten stemmen in plaats van op partijen, plus het zoeken naar een meer per regio uitwerkend kiesstelsel, waardoor de democratie meer naar de basis zou worden teruggebracht.

Het zijn opvattingen die je misschien eerder van een buitenparlementaire oppositiegroep zou verwachten, maar hier moet niet te snel geoordeeld worden. De Commissie bestond uit 8 leden waarvan 6 typische leden van het politiek establishment (inclusief D66) en 2 experts, beiden politicoloog en bezig met kiezers gedrag. En dan toch deze confronterende koers? Jazeker, want als er iets duidelijk is uit het optreden van de commissie Remkes is, dat men in het politieke establishment behoorlijk geschrokken is van de stem van het volk, niet zozeer die van lieden als wijlen Pim Fortuyn, maar wel die van Geert Wilders (en Trump) en wel die van clubs als Geen Stijl (deel van het Telegraafconcern) die referenda naar hun hand kunnen zetten. De commissie is vooral gedreven door de bedreiging van de rechtstaat die zij uit zien gaan van Nieuw rechts en verwoed verzet in alle lagen van de bevolking tegen het beleid van de politieke klasse. Plots wordt niet meer gepraat over privatiseringen, plots wordt toch maar klimaatbeleid omarmd zij het tegen heug en meug, en ondertussen wordt de toekomst van diverse heren voorbereid door het weggeven van cadeautjes als de Dividendregeling voor Shell en Unilever (de uitgang wordt alvast goed in het oog gehouden) . De commissie Remkes kiest de vlucht vooruit en wil het parlementaire stelsel redden, zoals haar oorspronkelijke taakstelling was, door grotere delen van het gedrag van de kiezer te kanaliseren en een rechtsstatelijke basis te geven; het gaat hen om verbetering van de machine, niet om het afschaffen ervan. De Nederlander wil meer democratie, en die kan hij nu krijgen, zolang de bestaande elite dan maar langer haar posities gewaarborgd heeft.

De conclusie kan dan ook geen andere zijn dan dat het oppositioneel ogende Tussenstandrapport van de commissie laat zien dat men hoe dan ook het bestaande geheel aan politieke partijen uiteindelijk de hand boven het hoofd wil houden . Representatieve democratie ja, maar alleen als daarin de oude elites het voor het zeggen houden.

Maarten van den Oever